

Претензії до «чужих» як фактор врегулювання інтересів етнонацій західноукраїнських земель у транзитивний період

З'ясовуються причини і форми прояву окремих типів інтеракціонізму «своїх» у політичній сфері. Обґрунтовано слушність виділення окремого типу суб'єктів політичних процесів – партій етнічної більшості та етнічних меншин, досліджено впливу політичної ідеології на формування міжетнічної взаємодії, конфронтацію «своїх» і «чужих». Зроблено висновок, що еволюцію стратегій інтеракціонізму груп можна розглядати за ступенем впливу (у відкрито декларованих формах та прихованих, латентних) і світоглядними параметрами (вплив національної психології, соціально-історичного досвіду тощо).

Ключові слова: міжгруповий інтеракціонізм, етнополітична мобілізація, етнонації, політична ідеологія, західноукраїнські землі, транзитивний період.

Конкурентний формат інтеракціонізму етнонаціональних спільнот західноукраїнських земель у контексті політичних процесів транзитивного періоду відображав усвідомлення цілей членами окремих макросоціальних груп, а завдяки артикуляції «ми» – інтересів назовні забезпечувався пошук нових приборчників конкретними політичними акторами. Ключовий момент у процесі становлення останніх – здобуття ними права на формування груп за інтересами. З одного боку, у їхній діяльності відобразилися ідейно-концептуальні підходи щодо розв'язання соціальних проблем, з другого, відбувалася політична соціалізація етнофорів в досліджуваному хронотопі. Етнополітична мобілізація у цих процесах посідала провідну роль. За її участі група, що належить до однієї етнічної категорії, у боротьбі за політичну владу і лідерство з членами інших етнічних груп або з державою маніпулювала етнічними звичаями, міфами, символами в політичних цілях, використовуючи їх як головний ресурс для того, щоб знайти спільну ідентичність і політичну організацію групи [11,24;33,11–16]. Це означає проблему, як таку, що актуалізує з'ясування її причин та форм прояву

Корпус праць, у яких вітчизняні вчені пропонують відповідь на визначену в назві статті проблему, сформований істориками. Прикладом

таких досліджень є праці О. Добжанського [5], О. Жерноклеєва [6] та Ю. Михальського [12]. Віддаючи належне вченим, які доволі детально аналізують зародження і діяльність передусім українських політичних партій, зауважимо, що поза їхньою увагою залишилося вивчення еволюції стратегій інтеракціонізму груп. Стосовно ж виокремлення проблеми політологами в її поліпредметному баченні (еволюція стратегій інтеракціонізму груп і фактор етнополітичної мобілізації), доводиться визнати, що в хронології Галичини і Буковини у складі Австро–Угорщини ця проблема ними фактично не досліджується.

Оскільки у транзитивний період 1867–1914 рр. етнічні спільноти Галичини і Буковини починають перетворюватися в етнонації і виходити на політичну арену з метою захисту своїх групових прав, то, очевидно, важливо, по–перше, простежити процес формування тих політичних партій, що виникли на етнічній основі і, по–друге, з'ясувати чи в їхніх програмових документах (які врегульовують інтереси етнонацій) фігурують претензії до «чужих». По–третє, виокремлення претензій до «чужих» у програмових засадах етнічних партій дозволить предметніше проаналізувати спроби усталення етнополітичної свідомості, а також застосовані етнофорами методи артикуляції макросоціальних інтересів в час їх тривання.

Наукова новизна дослідження визначається трьома аспектами. По–перше, з'ясуванням причин і форм прояву окремих типів інтеракціонізму «своїх» у політичній сфері. По–друге, обґрунтуванням слушності виділення окремого типу суб'єктів політичних процесів – партій етнічної більшості та етнічних меншин. По–третє, з'ясуванням впливу політичної ідеології на формування міжетнічної взаємодії, конфронтацію «своїх» і «чужих».

Інституціоналізація політичної системи дуалістичної Австро–Угорської імперії та демократичні перетворення 1860–х рр. стали своєрідним хронологічним рубіконом процесу політизації етнічностей. Його свідчення – розвій та підтримка громадськістю численних партійних інституцій чи інших політичних фігур, що презентували етногрупові інтереси суб'єктів політичних процесів досліджуваного періоду. Упродовж кінця ХІХ – початку ХХ ст. зростаюча політизація групової свідомості українців, поляків та євреїв супроводжувалася поступовим формуванням етнічних політичних акторів й усвідомлення етнофорами їх групових інтересів. Незалежно від шляхів політичної мобілізації кожна із спільнот західноукраїнських земель прийшла до того ж результату – формування етнонації, тобто політизованих етнічностей, які брали участь у суспільно–політичному житті як самостійні суб'єкти західноукраїнської етнополітичної сфери [3, 144]. Останні виявляли однаковість у прагненні активізувати пробудження самості членів своїх макросоціальних груп. Заклики до захисту етногрупових прав тощо, які лунали від представників тогочасних політичних партій свідчили про поступову зміну суспільних наголосів. Адже від домагань культурницького штибу вони перейшли до політичних, окреслили твердження про етнічну самобутність, засвідчили подолання імперської політико–державної ідентичності й перші ознаки іредентизму [2, 1].

Приміром, підписана у жовтні 1890 програма Русько–Української Радикальної партії (РУРП) передбачала: «В справах політичних ... уділення кожному народови можности як найповнішого розвою культурного. ... за-

поноване в внутрішній політиці Австрії правдивого автономізму, котрий би бачив силу монархії в ... культурнім і національним розвою провінцій і народностей і в задовольованню всіх їх жадань...» [9,16,17]. У програмі Народної Ради від 27 грудня 1892 р. знаходимо бажання «... в державі австрійській, – поважній на вні, а сильній внутрі, згодою і задоволенням всіх її народів, – на основі конституційній, законними средствами здобути народови руському таке становисько політичне, яке єму належить ся межі народами сеї держави. ... З народом польським хочемо жити в згоді, на основі повної рівноправности народу руського, – а тої рівноправности будемо добиватись всіма силами» [9,21,22].

В політичній сфері РУРП своїм пріоритетним завданням вважала вирішення національного відродження етнічної більшості краю. Так у програмі 1905 р. наголошувалося, що «... остаточне визволення українсько–руського народу з теперешнього его суспільного і політичного поневолення тісно зв'язане з рівночасним суспільно–економічним визволенням працюючих мас усіх культурних народів», а сама партія провадить свою діяльність задля «утворення можности свобідного розвою всіх культурних сил українсько–руського народу і кожної його одиниці» [18,63,64].

Схожі наголоси простежувалися й в ідеологічних платформах польських партій. Одна із них – Ліберально–демократична – програмою 1879 р. наголошувала на значимості популяризації ідей етнічної єдності, спільності інтересів членів групи, захисті права на відродження власної держави [27,22]. Аналогічні заклики – свідчення усталення етнополітичної свідомості – знаходимо в засадах діяльності «Стронніцтва правиці народовой» [27,247].

Нові детермінантні імпульси для подальшого розгортання процесу політизації макросоціальних груп несли в собі українське і польське етнічне відродження та протиборство двох етнонацій довкола питання про статус східної частини Галичини в межах імперії. Не менш важливими були й кореляція співвідношення макросоціальних сил, формування нових конкуруючих/конфлікуючих спаринг–«партнерів» чи ж коригування взаємин старих візаві, особливо у випадку євреїв. Останні, враховуючи свій етнічний статус і боротьбу за громадянську рівноправність, відмовлялися бути «зброєю» перших у тиску на других («сусідів»), висували програми, які врегульовували їхні інтереси. Ймовірно, що в чужому етнічному середовищі партії як національної, так і класово–соціальної ідеології пріоритетними вважали етнонаціональні цінності та інтереси [10,139].

Так доповнення до програми Української Радикальної партії від 29 грудня 1895 р. містило положення про «утворення окремої руської політичної території з руських частей Галичини і Буковини з якнайширшою автономією» [9,20], а у партійній програмі 1904 р. стверджувалося, що вона виступає за «... запевне свобідної самоуправи українсько–руському народови і всім політично поневоленим народам... змірює до перестрою австрійської держави на федеративний звязок народів, що замешкують її, через утворене замість теперішніх провінцій – національних територій з повною політичною автономією кожної народности на території переважно нею заселеній в запевненем меншостям усіх політичних і національних прав. ... застерігаючи для національних меншостей повне пошануване прав їх мови, права освіти в рідній мові і розвою рідної культури. ... повної свободи релігійних переконань...» [9,158–160]. Як бачимо, українським радикалам йшлося передусім про декларування гарантій прав і свобод

представником етнічної більшості регіону, при одночасному запевненні усіх політичних і національних прав етнічним меншинам.

Визначальною щодо «чужих» була й позиція націонал-демократів, які обстоювали ідеали міжетнічного і міжконфесійного порозуміння, висувуючи при цьому окремі застереження стосовно поляків і євреїв. Приміром, у програмовій заяві Української Народної Демократичної партії (УНДП), т.зв. Народній програмі, опублікованій у грудні 1899 р., зокрема заявлялося, що «въ справах культурных...стоимо за повною толеранцією и равноправностію для всѣхъ въросповѣданъ и обрядовъ...» [13,1].

Натомість у партійних засадах внутрішньої і зовнішньої політики, т.зв. Народній тактиці, УНДП заявила: «... Будемо поборювати всяки заходи Поляковъ, змагаючи до польонизації Русиновъ і до поддержаня гегемонії Поляковъ надъ Русинами. Зъ той причини будемо поборювати всѣ польски партіи, котри до того змагають. Будемо поборювати жидовъ о столько, о сколько они, вызыскуючи нашъ народъ, долають на шкodu нашихъ Економічныхъ и моральныхъ интересовъ, або, подпираючи нашихъ політичныхъ противниковъ, шкодять нашой національной справъ. ... Партіи, котри ... поддерживаютъ будьто правительство шляхетско-польске пановане въ Галичинъ, якъ прим. партія т.зв. угодова, будемо безъусловно поборювати, и всяка злука зъ ними въ справахъ політичныхъ є выключена. ...» [15,1].

Озвучені заяви, слід, однак, розмежувати, принаймні, за двома критеріями. У випадку домінування такої оцінки УНДП єврейства на груповому рівні загалом свідчить про зблокування її в архетипах – т.зв. українських кривдах від євреїв-лихварів [3,155] – очевидно за економічною, а не етнічною ознакою, а також ситуативно об'єднаних євреїв і поляків під час чергових виборів. Цим, вірогідно, можна пояснити такі прояви «компенсаційної» агресії щодо євреїв, яка виявилася у формі програмових заяв УНДП. Інший фокус, який висвітлював позицію українських націонал-демократів щодо поляків, передусім стосувався політики угодовства, яку активно використовував галицький політикум часів «нової ери».

Додаткові застереження містилися і у відношенні москвофілів, яких націонал-демократи хоча й не відкидали як ситуативних союзників під час виборів, однак застерігали від проросійської орієнтації: «Серед рускои Суспольности будемо поборювати всяки змаганя, що ведуть до вынародовленя Рсиновъ чи то въ користь польщины чи россійщины. Зъ той причини уважаемо постійну злуку зъ москвофільською партією за выключену» [15,1].

Для суцасників-українців прикладом угодовства була діяльність українських християнських суспільників (Католицько-руського народного союзу і Християнсько-суспільного союзу) – поєднання соціального і конфесійного типів ідентичностей. Очільники утвореного у жовтні 1896 р. у Львові (з нагоди 400-ліття Берестейської церковної унії) КРНС заявляли, що їхнє політичне товариство «стоячи на основах науки Христової і на ґрунті національнім рускім, має на ціли стреміти в мирній дорозі і поступенно до повного і справедливого полагодженія оправданих домагань народу руского і до витворення розуміних і щирих відносин межи обома народами (українським і польським. – І.М.) в краю» [7,1].

Попри запевнення у пошуку українсько-польського замирення, заяви ХСС містили й застереження, що «...несовістні підозріваня цілого народу руского, передовсім ж руского духовенства, без огляду на партіи,

о тенденції антидержавні і антирелігійні – показали на жаль наглядно, що переважна часть польської суспільности не позбулася своїх гегемоністичних змагань, і що не відноситься до народу руского як до рівного собі...» [7,1].

Важливою обставиною було те, що діяльність цього, по-суті, католицького політичного товариства не обмежилася східногалицькими теренами. Зокрема чернівецька газета «Буковина» зауважувала: «Ми, буковинські Русини, займаємо супротив сего нового т[овариств]ва у Львові таке становище: Т[овариств]во се виразно зазначує у своєму статуті, що дбати о руській нарід в Галичині; коли-ж так, то жаден православ[ний] буковин[ський] Русин не має права дорікати сему галиц[ькому] Т[овариств]ву за его кат[олицьку] основу» [16,2–3]. Проте, партія, що базувала свою ідеологію на західноєвропейському клерикалізмі, помітного впливу на маси не мала. До того ж, незважаючи на заклики до порозуміння між етнофорами західноукраїнських земель, приміром, утворення місцевої організації КРНС у Станиславові влітку 1897 р. євреї сприйняли як суто польську справу для боротьби із сіонізмом: «євреї оцінили виникнення цього Союзу як прояв антисемітизму» [1,2]. Нам видається, що така позиція місцевих євреїв мала певні підстави. Їх знаходимо у неприхованій симпатії діячів Християнсько-суспільного союзу (наступника КРНС, утвореного 1911 р.) до очільника австрійських християнських суспільників, бургомистра Відня (з 1897 р.) Карла Люгера (1844–1910), відомого своїми антисемітськими випадками, оцінений як «приклад ... орг[анізації] народної роботи» [8,1,2]. Однак антисемітизм К. Люгера не мав наслідків, оскільки роки його урядування стали «золотою добою» для євреїв. У цей час австрійські християни-соціалісти зайняли двояку позицію щодо євреїв у національній державі – ворожу до інтелігенції і дружню до єврейських підприємців.

Вбачаючи у титульному етносі Ціслейтанії – австро-німцях – міцну опору нації-держави і такий собі привід для наслідування у політичному житті українцями, партійні діячі ХСС у відозві від 14 жовтня 1911 р., міркували: «ХСС» хоче бути школою для суспільної і народної політики Русинів на христ[иянській] основі. Ми Русини маємо чого жалуватися на суспільні відносини, на перепони і труднощі в наших змаганнях до національн[о]-політ[ичного], просвітно-культурного і госп[одарського] розвитку і поступу, ми не можемо добитися рівноправности, ми на многих областях нашого церк[овного] і нар[одного] життя упосліджені в порівнянню з иншими народами австр[ійської] держави. ... Ми хочемо реліг[ійного] мира. ...» [22,1]. Така постановка питання свідчила про імовірність досягнення у майбутньому діалогу між етноконфесійними групами, передусім християнськими.

Важливим було й те, як саме трактувалися міжетнічні та міжконфесійні взаємини. Так на перших (установчих) загальних зборах ХСС 29 червня 1911 р. було окреслено проблему українсько-польських відносин: «... Уважаємо себе народом рівноправним і ніякої вищости та опікунства над собою не признаємо. ... наше відношенє до Поляків ... христ[иянська] справедливність і держ[авна] конечність вимагає передовсім від Поляків, як від сильнійших, щоби они шукали способів, як полагодити наші міжнародні (між народами. – І.М.) спірні справи» [19,2]. Стосовно ж росіян і пропаганди православної віри, яка поширювалася «Русско-народною партією» в Галичині, то тут збори ХСС постановили, що вони «протесту-

ють рішення проти сеї роботи і постановляють всіма силами її поборювати» [25,23].

У резолюції «довірочних» зборів ХСС 26 грудня 1911 р. знаходимо вже традиційне для того часу трактування етнічною більшістю переваг «чужих» в досліджуваному хронотопі: «... по містах і місточках населене руске в порівнянню з польським становить навіть більшість, а члени громадських рад звичайно майоризовані більшистю польсько–жидівською, або є польсько–жидівські...» [25,30]. Таке виразне трактування додатково підсилював непривітний для українців силует «чужого» – двоякого польсько–єврейського фігуранта міжетнічної взаємодії на західноукраїнських землях.

Суттєвим засобом політичної мобілізації на західноукраїнських землях виявився антисемітизм, який від кінця ХІХ ст. стає серцевиною в ідеології та практиці ендеції – партії польських націонал–демократів «Стронніцтва Народново–Демократичного» (СНД) (1897 р.), дебют якої на політичній сцені знаменував перехід польського націоналізму на стежку етнічної ксенофобії [32,107,116]. Саме під впливом загальних гасел про національне відродження і національну еліту, сформовану виключно із поляків, приваблюючи представників широкого спектру «несумісних інтересів», польський національно–демократичний рух став речником інтегрального націоналізму.

Важливою рисою СНД було те, що його члени розглядали себе як представників не політичної течії, а радше т.зв. підставових інтересів нації. Звідси їхня схильність до політично–ідеологічної монополії та нетолерантність до «чужих». Саме проблему єврейського населення ендеки визнавали найважчою для розв'язання. Вважалося, що на політичному ґрунті польські та єврейські інтереси суперечать одні одним. Активісти націонал–демократії наголошували, що стосовно євреїв вороже налаштовані третій стан (міщанство), клас працюючих і міський пролетаріат, а от селяни – рідко проявляли свій антисемітизм, в аристократичних колах його взагалі не було [34,14]. Для ендеків антисемітизм не був «проголошенням ненависті до євреїв, не якимсь прокляттям, пов'язаним із самим існуванням євреїв чи то клятвою переслідувати їх ціле життя» [34,12], а звичним явищем, аналогічним як–от для англійців, французів, німців, чехів чи румунів. Показово, що на думку ідеологів СНД, у Росії проявів антисемітизму не було, або радше про ці випадки відомості не доходили [34,21]. Таке «засліплення» в обмін на вірність російському цареві і сподівання на підтримку російських лібералів мало дати політичні наслідки – автономію підросійської частини Польщі.

Переконання польських націонал–демократів про «іншістю» євреїв зумовлювалося, з однієї сторони, традиційним антисемітизмом, а з другої – переконанням про невеликі шанси асиміляції (полонізації) євреїв з огляду на значну етнокультурну дистанцію. СНД вимагало від євреїв, які хотіли увійти до складу польського народу, дієвого протиставлення своїй первинній національній групі. Вважалося, що асимільовані євреї матимуть менші контакти з єврейською культурою, старшою і більш зрілою від польської. Такий постулат – принаймні *expressis verbis* – не висувався щодо індивідів з інших етнічних груп. Друга група причин – захоплення т.зв. російськими і австрійськими євреями домінуючих позицій у торгівлі і ремеслі. Для зміни ситуації СНД висунуло вимогу бойкоту єврейських

товарів і гасло «Свій до свого по своє», який повинен був послужити здобуванню клієнтелі і скріпленню саме польського середнього класу.

В одному із програмових видань ендеції, її очільники неприховано вказували: «Ми, поляки, в ім'я захисту наших власних інтересів, з одного боку, а в ім'я майбутнього народу єврейського, з іншого, мусимо піднести гасло антисемітизму – відродження Польщі (розрядка в оригіналі. – І.М.). Гасло це мусимо кинути так само в маси польські для захисту польського стану посідання, для звільнення організму держави Польської від шкідливого, національно ворожого, наросту (євреїв. – І.М.), як і кинути треба (гасло. – І.М.) в маси єврейські – про збільшення стану посідання, про спровадження в державу Єврейську мешканців–євреїв» [34,32].

Націонал–демократи вважали себе загальнопольською партією, котра предствляє інтереси всього польського народу, усіх його соціальних прошарків та всіх дільниць Польщі [6,239], а тому прагнули до якнайбільшого розвою національного життя, поглиблення змісту й розширення меж національного життя. Однак слід зауважити, що антисемітизм був «візитною карткою» передусім ендеків в російській частині Польщі, де він міцнішав на тлі зростання євреїв у Конгресовому королівстві та економічній конкуренції з польським середнім класом [30,9–10,13,15,25,27]. Натомість на західноукраїнських землях польські націонал–демократи зосередилися на антиукраїнській пропаганді. На партійному з'їзді у серпні 1900 р. СНД зробило заяву про те, що воно буде вести посильну боротьбу з визвольними змаганнями українців, які порушуватимуть «спільність наших (польських. – І.М.) краєвих і національних інтересів» [20,1]. У програмі, схваленій у жовтні 1903 р., ендеки відмовилися від будь–яких поступок на користь українців і виступили за збереження за Польщею всіх земель, захоплених поляками [12,11]. Останнє забезпечило їм симпатії не лише міщанства, буржуазії, а й частково польських селян і поміщиків у східній частині Галичини. [6,241].

Унаслідок цього грандіозний селянський страйк у Східній Галичині 1902 р. конкретизував позиції політичних сил у національному питанні. Саме він більш чітко диференціював польський політичний табір: на бік активної боротьби з українцями, протистояння т.зв. українській загрози, стали, поряд із подоляками та людовцями, саме ендеки. Посилення антиукраїнської спрямованості польського національного руху та впливу ендеків у всіх сферах життя польської суспільності продемонстрував всепольський з'їзд політиків у Львові 31 травня – 1 червня 1903 р. [6,245–246].

Окрім цього, галицькі ендеки, від 1905 р. об'єднані у «Демократично–народовій партії для австрійської дільниці Польщі», вимагали залучити народні маси до боротьби за національні права «проти всіляких ворожих чинників» і посилення польського впливу в Австро–Угорщині [27,191–193]. Націонал–демократи в Галичині позиціонували себе як партію антисоціалістичну й водночас антиконсервативну, не приймали однозначно ні проросійської (на відміну від ендеків Конгресової Польщі), ні австрійської орієнтації. Тому ідеологія партії залишалася внутрішньо суперечливою, являючи собою ідейний конгломерат націоналізму та консерватизму [28,54–55].

Незважаючи на нібито показову зміну у «пошуку ворога» в досліджуваному хронотопі (з євреїв на українців), лідери ендеків та їхні радикальні пропагандисти не переставали стверджувати, що «...було у нас

рівноправ'я, але то рівноправ'я жебраків, які мали єдине право – взаємне голодування. ... євреї стосовно польських нуждарів мали приховану, але незаперечну перевагу; нею вони володіли у Галичині і їм (євреям. – І.М.) віддано все виключно для їх задоволення чинниками ворожого полякам австрійського уряду; на всіх польських землях євреїв підтримували євреї земної кулі – у той час, коли ми, поляки, були залишені самі собі. Вони мали на кожну вимогу гроші, підтримку, господарчі відносини між своїми співвизнавцями з цілого світу, підтримку торгівлі і ремесла Німеччини та Австрії, а ми, по розборах і повстаннях, голу, захоплену землю і нещадне небо над нами. ... Рівноправ'я крило у собі ... цілий шерег прерогатив для єврея, а цілий шерег обов'язків для поляка» [34,17–18].

Очевидно, антиєврейська спрямованість ендеції пояснюється й тим, що євреї не виявляли тенденції до соціокультурного зближення і зростання з поляками (а, по суті, асиміляції останніми), вирізнялися своєю професійною структурою на фоні домінуючого селянського середовища й надалі залишалися для них «чужими». Ймовірно, такими ж вони були й для українців, адже для представників обох християнських націй наступ супроти євреїв сприймався через соціально–економічні реалії доби з одного боку, і, крізь національну призму, яка контрастно виокремлювала інонаціонального торговця, з другого. Намагаючись модернізувати свій економічний організм, лідери польської націонал–демократії обґрунтовували логічність та закономірність для своєї нації гаслом «Свій до свого!». Воно, незважаючи на оголошення відкритої економічної конкуренції з євреями, висувало примат конструювання національного господарчого організму й національної консолідації мас. Відтак – практикування гасла національного солідаризму: тісної співпраці усіх соціальних прошарків для витворення внутрішньої сили нації. Така тенденція визначала один із напрямків спрямування польської ініціативи, що руйнувала хиткий місток взаємодії, принаймні – толерантного співіснування етнонаціональних спільнот.

Інша тональність міжнаціональних відносин простежувалася у програмових документах польських соціалістичних рухів. Їхні ідеї, за визначенням В. Фельдмана, увійшли «у сонне існування міст ... нові ідеї і нові суспільні категорії, що спонукали одних до солідарності, інших до реакції та ненависті, всіх – до мислення, кристалізування засад, організації сил» [27,85].

У першій, спільній польсько–українській «Програмі галицьких соціалістів» (1880 р.) стверджувалося, що вони відкидають «панування загарбницьких урядів над народами польським і українським», підкреслювалося, що немає «народів вищих і нижчих: усі є рівними і мають рівне право на вільний розвиток». І далі відзначалося: «Наше бажання – щоб польський і український народи здобули незалежне національне існування» [23,461–462]. Принципове значення для соціалістів мав і висновок про те, що «робітнича партія не може мати нічого спільного з партією, яка прагне до відбудування Польщі епохи Ягеллонів – “від моря до моря»». Майбутня робітнича партія мала бути побудована в національному плані за федеративними принципами, зберігаючи для кожної з національних груп «цілковиту автономію і свободу дії» [23,456]. Неіснуючим для себе автори програми вважали єврейське питання: «Боремося проти буржуазії єврейської не тому, що єврейська, а тому, що є буржуазією; єднаймося з пролетаріатом єврейським, бо його з нами єднає класовий інтерес. Не

визнаємо антагонізмів расових і національних, а релігійні вірування вважаємо за справу приватну» [23,460]. У російському питанні стверджувалося: «Мусимо засуджувати діяльність тієї політичної фракції українців, яка прагне до злиття націй української з великоросійською... Та агітація піднята правлячими класами і служить виключно їхнім інтересам» [23,460].

У програмі засуджувалося гноблення поляків та українців, наголошувалося на необхідності, щоб вони «здобули незалежне національне існування» [24,109]. Про встановлення незалежних національних держав їм не йшлося, однак партійні активісти у Львові наполягали на утворенні федерації трьох соціалістичних груп – польської, української та єврейської. Власне кажучи, виокремлення єврейського питання із загального комплексу проблем пригноблених націй досліджуваного хронотопу знайшов продовження у т.зв. Січневій програмі галицьких соціалістів. Програма визнавала євреїв окремою нацією, підкреслюючи солідарність з єврейським пролетаріатом, а також відводила особнє місце для єврейської соціалістичної групи у планованій федерації, якої на той час не було в Галичині [24,109–110].

Отже, програма польських і українських соціалістів містила важливі положення, що стосувалися етнополітичної мобілізації. Її складовими стали декларація про прагнення до братерського співжиття основних етнонацій – польської, української та єврейської, а також констатація факту поліетнічного складу населення та національно–культурних особливостей його складових.

Помітне місце в галицько–польському політикумі посідав людський рух, репрезентант якого – Стронніцтво людове (Народна партія, 1895 р.), перейменоване на Польське стронніцтво людове (ПСЛ, 1903 р.) – пропагувало ідеї самостійної політичної ролі селянства в суспільному житті краю, емансипації селян з–під впливів поміщиків і консерваторів. Програма ПСЛ 1903 р., поміж вимогами соціального і правового характеру, заявляла про потребу національної самооборони польського народу, закликала до введення загального виборчого права й проголошення автономії Галичини. Головна мета ПСЛ – відтворення єдиної, незалежної, демократичної Польщі. Однозначно як «вітчизна поляків» трактувалася Галичина, а інтереси українців у ній повністю ігнорувалися [12,11]. Незважаючи на те, що агітаційно–організаційна діяльність людовців проходила під гаслом «Селяни, обирайте селянина», ідейна платформа ПСЛ відображала інтереси різних прошарків польського населення західноукраїнських земель [6,242–243].

Еволюцію стратегії інтеракціонізму груп та розстановку політичних сил на західноукраїнських землях у транзитивний період реально відображала й палітра політичних партій Буковини, діяльність яких засвідчувала певний прогрес крайового суспільства у становленні та функціонуванні структур громадянського суспільства, ідейне зростання національних рухів, мобілізацію етнофорів. У випадку етнічної більшості регіону остання реалізовувалася в спектрах національно–демократичного, радикального та соціал–демократичного рухів.

З–поміж перших гасел етнічної самоорганізації висунули діячі народовської партії – «Національної ради русинів на Буковині». В їхній програмовій заяві «Чого ми хочемо» від 4 листопада 1905 р. стверджувалося: «... в справах національних: будемо підтримувати і скріпляти

національну силу, єдність і самостійність нашого народу. ... будемо домагати ся, щоби кожний Русин міг в своїй мові побирати науки в школах, доходити свого права в усіх урядах і слухати слова Божого в церкві. – Таке саме право признаємо иньшим нациям проживаючим на одній з нами території; будемо заводити і піддержувати заклади, товариства і підприємства з характером національним і демократичним» [26,1–2]. Як бачимо, творці народно–демократичної партії виразно виходили на політичну арену з метою захисту групових прав українського населення Буковини, а відношення до «чужих» у програмі партії зводиться до констатації факту їхнього проживання в досліджуваному хронотопі і декларацій гарантування їхніх прав як етнічних меншин. Дотичною такої стратегії була й позиція Української народної партії Буковини. У програмі, оголошеній наприкінці жовтня 1913 р., передбачалося, що метою її діяльності є «1. Розвій української народності як самостійної, на підставі конституцією признаної рівноправности; 2. Оборона прав українського народу і попиране його інтересів та змагань у всіх політичних, культурних і економічних відносинах» [14,1].

Перетворення української спільноти краю в етнонацію окреслила й діяльність Української радикальної партії Буковини, яка послуговувалася тією ж програмою, що й УРП Галичини [5,314]. Відтак у партійній програмі буковинських радикалів 1909 р. фігурували вимоги перебудови Австро–Угорщини на федеративних засадах, створення національних територій з повною політичною автономією кожної народності та забезпечення національним меншинам на цих територіях усіх політичних і національних прав. Для українців у програмі ставилася вимога створення окремої української політико–адміністративної області з українських частин Галичини і Буковини. А у справах просвітніх і культурних в основу покладено проблему етнічного відродження українців не лише монархії Габсбургів, а й Романових: «Змагаємо до піднесення почуття національної самосвідомості в масах усього українського народу Австро–Угорщини і Росії через літературу, збори, з'їзди, маніфестації і т.д.» [21,1].

У даній ситуації майбутня етнополітична мобілізація українців–радикалів мала відбуватися виключно у рамках правового поля дуалістичної імперії через активне використання механізмів культурницького штабу. Щодо національного питання, то відношення до нього ілюструє твердження, що «Ми партія мужицька, яка боронить культурні, економічні й національні інтереси наших мужиків, і в тім напрямі будемо все щиро поступати. Хто працює щиро, не лукаво, той не є ворогом (українського. – І.М.) народа і нашої партії, і з такими людьми ми зійдемося» [5,317].

Буковинські соціал–демократи, які стояли на інтернаціональних засадах, висували у своїх відозвах вимоги класової, а не національної боротьби [6,372]. Зокрема, у передвиборчій листівці за обрання депутатом соціал–демократа Івана Гишки Василевого з м. Кіцманя проголошувалося: «Гей час нам братя мужики зі сну стати та до борби з нашими ворогами, право з своїх рук панам не дати... Гей доста вже наші панські послы нарід дурили, у Відні его магнатам продавали, міліони податків накладали, наших синів в касарні запирали, мужиків та нашу рідну землю на війну виставляли, у наш край нужду посилали...» [5,321].

У випадку етнополітичної мобілізації буковинських поляків, то тут головними її дійовими особами були прихильники провадження своїх іні-

ціатив легітимними методами, або ж представники середньої та молодшої вікової груп, вихованих в душі лояльності до багатонаціональної монархії загалом та до правлячої династії зокрема. Фактично, така активізація крайового суспільства Буковини відбувалася за допомогою заснування таких об'єднань, які відповідали його потребам [4,79; 17,70]. Свідчення цьому – вступна стаття першого польського часопису «Газети польської» від 30 липня 1883 р., в якій зокрема говорилося: «Приходимо не для того, аби когось дратувати, чи вносити розлад у вже досягнуте. Дотримуючись прав автономізму, хочемо шанувати історичні права всіх. З цією метою пропонуємо руку нашої допомоги у справі загальної праці. Рука наша щира і сердечна...» [29,1].

Враховуючи широку змагальність, притаманну національним рухам різних етнічних спільнот Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст., поляки організувалися у полонійні товариства «Огніско», «Буковинське коло польське» та «Сокіл» [4,109]. Згідно із статутом товариства польських студентів «Огніско» його головним завданням було «... оборонити польську молодь від денационалізації, яка їй загрожує, а zarazом – ушляхетити серця, загартувати характери членів за допомогою праці по відродженню нації, поступу людства...» [4,110]. Досягнути поставленого завдання передбачалося, зокрема, за рахунок провадження активної культурної, просвітньої діяльності. Утворене у 1890 р. політичне товариство «Буковинське коло польське» оголосило метою своєї діяльності «забезпечення політичних і національних прав польської спільноти на Буковині, а також піклування про її політичний та національний розвій» через представництво у крайовому сеймі [31,1,2].

Таким чином, висновуємо, що еволюцію стратегій інтеракціонізму груп можна розглядати за ступенем впливу (у відкрито декларованих формах та прихованих, латентних) і світоглядними параметрами (вплив національної психології, соціально-історичного досвіду тощо). У досліджуваному хронотопі основні фігуранти протидіючого міжетнічного трикутника (українці, поляки та євреї) співіснували пліч-о-пліч в різних суспільно-політичних умовах, проте щоразу дистанціювалися один від одного, вели наступальну політику щодо «чужих». До того ж взаємна конфронтаційність багатьох етнічних партій послаблювала національні сили. Давалось взнаки те, що у тогочасних умовах структурування партій та організації за національним принципом сприймалося як аксіоматичне, а партійна структуризація залишалася одним з вирішальних чинників етнополітичної мобілізації. Номінація лідерами етнічних партій актуальних для груп неврегульованих згідно з їхніми експектаціями проблем, а також етнополітична мобілізація задля їх вирішення на свою користь засвідчувала, що окремі дефіцитні ресурси спонукали перетинання сфер, в яких виникали/відбувалися протиріччя й конфлікти.

Література

1. *Антисемітизм* станіславського «Христ. Союза» // Діло. – 1897. – 24 липня (5 серпня).
2. *Водозва*. Братя Русини! // Діло. – 1900. – 19 (31) січня.
3. *Гон М.* Особливості міжетнічної взаємодії в контексті політичних процесів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період. Монографія / Максим Гон. – Рівне: Волинські обереги, 2006. – 431 с.

4. Горук А. Национально-культурний рух поляків на Буковині (друга половина XIX ст. – 1914 р.) / Андрій Горук. – Чернівці: Зелена Буковина, 2005. – 240 с.

5. *Добржанський О.В.* Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. / О.В. Добржанський. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 574 с.

6. *Жерноклеєв О.С.* Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині (1890–1918 рр.) / О.С. Жерноклеєв. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2006. – 536 с.

7. *Заявлене «Кат. руско-нар. Союзу»* // Руслан. – 1897. – 25 лютого.

8. *Ідім вперед!* // Руслан. – 1911. – 1 січня (19 грудня 1910 р.).

9. *Історія українських політичних партій: Хрестоматія-посібник.* Кінець XIX ст. – 1917 р. Ч. 1 / Упор. Б.І. Корольов, І.С. Михальський. – К.: В-во Європейського університету, 2003. – 561 с.

10. *Куртяк В.Ю.* Етнічний фактор у діяльності політичних партій в Україні 1917–1921 років: Монографія / В.Ю. Куртяк. – К.: МАУП, 2006. – 156 с.

11. *Майборода А.Н.* Теория этнополитики в западном обществоведении: структура и принципы исследования. / А.Н. Майборода. – К.: Наукова думка, 1993. – 228 с.

12. *Михальський Ю.* Польська суспільність та українське питання в Галичині в період сеймових виборів 1908 р. (3 історії польсько-українських стосунків) / Юрій Михальський. – Львів: Каменярь, 1997. – 46 с.

13. *Народна програма* // Діло. – 1899. – 16 (28) грудня.

14. *Начерк організації «Народної Партії»* // Україна. – 1913. – 30 жовтня.

15. *Наша народна тактика* // Діло. – 1900. – 18 (30) січня.

16. *Нове Т-во політичне на гал. Руси (Допис «Буковини» зі Львова)* // Буковина. – 1896. – 5 (17) жовтня.

17. *Осачук С.* Німці Буковини. Історія товариського руху (друга половина XIX – початок XX ст.) / Сергій Осачук. – Чернівці: Золоті литаври, 2002. – 288 с.

18. *Павко А.І.* Посилення впливу політичних партій Східної Галичини на громадське життя краю в 1900–1907 рр. / А.І. Павко // Український історичний журнал. – 2002. – № 5. – С.63–79.

19. *Перші загальні збори «Христ. Сусп. Союзу»* // Руслан. – 1911. – 2 липня (19 червня).

20. *Польські демократи* // Діло. – 1900. – 19 (23) серпня.

21. *Програма Української Радикальної партії* // Громадянин. – 1909. – 25 лютого.

22. *Родимці!* // Руслан. – 1911. – 18 (5) жовтня.

23. *Франко І.* Програма галицьких соціалістів / Іван Франко // Зібрання творів. У 50-ти т. – Т. 45: Філософські праці. – К.: Наукова думка, 1986.

24. *Химка Дж.–П.* Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860–1890) / Джон-Пол Химка. – К.: Основні цінності, 2002. – 328 с.

25. *Християнсько-суспільний Союз.* Довірочні збори членів «Християнсько-суспільного союзу» у Львові 26 грудня 1911 р. – Львів: б.в., 1912. – 32 с.

26. *Чого ми хочемо?* // Руска Рада. – 1905. – 4 (17) листопада.

27. *Feldman W.* Srtonnictwa i programy polityczne w Galicyi. 1846–1906 / Wilhelm Feldman. – Kraków, 1907. – Т. II. – 272 s.

28. *Holzer J.* Mozaika polityczna Drugiej Rzeczypospolitej / Jerzy Holzer. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1974. – 668 s.

29. *Polacy* на Буковині już mają swoją gazetę // Gazeta polska. – 1883. – 30 Lipca.

30. *Program Stronnictwa demokratyczno-narodowego w zaborze rosyjskim.* – Lwów: Nakładem «Przeglądu wszechpolskiego», 1897. – 29 s.

31. *Statut bukowińskiego stowarzyszenia «Koło polskie».* – Czerniowce: Nakładem towarzystwa, 1890. – 8 s.

32. *Struve K. Gentry, Jews and Peasants. Jews as Others in the Formation of the Modern Polish Nation in Rural Galicia during the Second Half of the Nineteenth Century / Kai Struve // Creating the Other. Ethnic Conflict and Nationalism in Habsburg Central Europe / Ed. by Nancy M. Wingfield. – New York, Oxford, 2003. – P.103–126.*

33. *Turner F.C. Social Mobility and Political Attitudes in Comparative Perspective / Frederick C. Turner // Social Mobility and Political Attitudes. Comparative Perspectives / Ed. by Frederick C. Turner with a foreword by Seymour Martin Lipset. – New Brunswick & London: Transaction Publishers, 1992. – P. 1–20.*

34. *Wójciński M. Polska a Państwo Żydowskie / Mieczysław Wójciński. – Lwów: Nakładem księgarńi polskiej Bernarda Połonieckiego, 1919. – 40 s.*

Монолатий І.С. Претензии к «чужим» как фактор урегулирования интересов этнонаций западноукраинских земель в транзитивный период

Выясняются причины и форм проявления отдельных типов интеракционизма «своих» в политической сфере. Обоснованно правильность выделения отдельного типа субъектов политических процессов – партий этнического большинства и этнических меньшинств, исследовано влияние политической идеологии на формирование межэтнического взаимодействия, конфронтацию «своих» и «чужих». Сделан вывод, что эволюцию стратегий интеракционизма групп можно рассматривать за степенью влияния (в открыто декларируемых формах и скрытых, латентных) и мировоззренческими параметрами (влияние национальной психологии, социально-исторического опыта и т.д).

Ключевые слова: межгрупповой интеракционизм, этнополитическая мобилизация, этнонации, политическая идеология, западноукраинские земли, транзитивный период.

Monolatii, I.S. Claims against «stranger» as a factor of settlement of interests of ethno-nations of West-Ukrainians lands in the Transit period

Turn out reason and forms of display of separate types of the interethnic interaction «it» in a political sphere. Grounded rightness of selection of separate type of subjects of political processes – parties of ethnic majority and ethnic minorities, it is investigational influence of political ideology on forming of the interethnic interaction, confrontation, «it» and «stranger». A conclusion is done, that the evolution of strategies of the interethnic interaction of groups can be examined after the degree of influence (in the openly declared forms and hidden, latent) and world view parameters (influence of national psychology, social & historical experience, and others).

Key words: interaction of groups, etnopolitical mobilization, ethno-nations, political ideology, West-Ukrainian lands, a Transit period.